

Izmeklēšanas noslēpums procesā par noziedzīgi iegūtu mantu

Dr. iur. Sandra Kaija

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
sandra.kaija@rsu.lv*

Kopsavilkums

Rakstā tiek analizēta izmeklēšanas noslēpuma pamatotība procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Kriminālprocesa likumā nav paredzēts kategorisks aizliegums iepazīstināt personu ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu materiāliem. Tomēr procesā par noziedzīgi iegūtu mantu izmeklēšanas noslēpuma saglabāšana un ievērošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu pamata kriminālprocesa norisi, kas ļautu sasniegt Kriminālprocesa likuma mērķi, t. i., noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Skatot šo jautājumu, jāvērtē, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par nodarīto zaudējumu personas tiesībām un likumiskajām interesēm. Kritēriju noteikšanā, lemjot jautājumu par iepazīšanos ar lietas materiāliem, jābūt vienveidībai.

Atslēgvārdi: izmeklēšanas noslēpums, noziedzīgi iegūta manta, process.

Ievads

Raksts sagatavots, pamatojoties uz Satversmes tiesai sniegto viedokli lietā Nr. 2016-13-01 par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam (autore lietas izskatīšanā bija uzaicināta kā pieaicinātā persona). Satversmes tiesas spriedums tika pieņemts 2017. gada 23. maijā [14]. Jautājuma aktualitāti pamato arī tas, ka Satversmes tiesā ir saņemts vēl viens pieteikums par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un Kriminālprocesa likuma 631. panta trešās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, par kuru 2017. gada 10. aprīlī pieņemts lēmums par lietas ierosināšanu [13].

*Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu*

Raksta mērķis ir izpētīt izmeklēšanas noslēpuma pamatotību procesā par noziedzīgi iegūtu mantu, konstatēt problēmjautājumus un sniegt iespējamus risinājumus.

Rakstā izmantotas šādas tiesību normu interpretācijas metodes: sistēmiskā interpretācijas metode, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām, un teleoloģiskā interpretācijas metode, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.

Svarīgākās atziņas teorijā un praksē

Satversmes tiesā tika apstrīdētas normas par Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) [5] 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmajam teikumam [6]. Apstrīdētajā normā noteikts, ka procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, un ar tiem drīkst iepazīties procesa virzītājs, prokurors un tiesa, kas izskata šo lietu. Kriminālprocesa likuma 628. pantā minētās personas ar lietas materiāliem var iepazīties ar procesa virzītāja atļauju un viņa noteiktajā apjomā.

Konstitucionālās sūdzības iesniedzēja uzskatīja, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un tādējādi nenodrošina procesuālās vienlīdzības (līdzvērtības) principu, un pārkāpj tiesības uz taisnīgu tiesu. Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā noteikts: “Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā” [6]. Šāda garantija atbilst svarīgākajos starptautiskajos tiesību aktos, piemēram, ANO Vispārējo Cilvēktiesību deklarācijas 10. pantā [2], Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā [3], ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14. pantā [1] deklarētajām tiesībām.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta pirmajā daļā noteikts, ka, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, ikvienam ir tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, ar likumu noteiktā tiesā. Tiesas spriedumu jādara publiski zināmu, taču preses un publikas klātbūtne procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta tikumisku apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs tādā demokrātiskā sabiedrībā, kurā to prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves aizsardzība, vai arī tajā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu īpašos apstākļos, kad atklātība apdraudētu taisnīguma intereses.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā paredzētas divas galvenās taisnīgas lietas izskatīšanas garantiju grupas:

- 1) organiskās garantijas vērstas uz to, lai šāda lietas izskatīšana būtu iespējama, tādējādi valsts iestādēm tiek uzlikta virkne pienākumu (izveidot likumīgu tiesu, saglabāt neitralitāti, ievērot lietas izskatīšanas publiskumu u. tml.);
- 2) funkcionālās garantijas vērstas uz vienlīdzīguma nodrošināšanu visās procesa stadijās [16].

Secināms, ka konvencijas 6. panta prasība par procesuālās līdzvērtības nodrošināšanu ir pieskaitāma funkcionālajām garantijām.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Kriminālprocesa kvalitāte mūsdienu apstākļos diezgan bieži ir atkarīga no tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgas izskatīšanas nodrošināšanu neatkarīgā un objektīvā, ar likumu noteiktā tiesā. Starp Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļā noteiktajām cilvēka pamattiesībām ir valsts atzītas un aizsargātas cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Satversme arī garantē, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.

Kriminālprocesa likuma 17. pantā noteikts, ka kriminālprocesā iesaistītajām personām ir pilnvaras (tiesības un pienākumi), kas viņām nodrošina normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu.

Procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips darbojas visa kriminālprocesa laikā. Tomēr procesuālo pilnvaru līdzvērtība nenozīmē, ka visu kriminālprocesā iesaistīto personu tiesībām un pienākumiem jābūt absolūti vienādiem.

Jāuzsver, ka šis princips ir reglamentēts diezgan vispārīgi un “līdzvērtīga īstenošana”, protams, ir vērtējuma jēdziens, kas piepildāms katrā konkrētā gadījumā. Tāpat jāatzīmē, ka šis princips nav identisks vienlīdzīguma principam. Vienlīdzīguma princips paredz vienādu attieksmi pret vienādā statusā un vienādos apstākļos esošām personām, savukārt procesuālo pilnvaru līdzvērtīguma princips var būt attiecināms uz dažādiem procesa dalībniekiem, kuriem kādā konkrētā brīdī procesā ir uzlikti vienādi pienākumi, piešķirtas vienādas tiesības u. tml. Šis princips nozīmē, ka procesa dalībniekiem jānodrošina līdzvērtīgas (bet ne obligāti vienādas) iespējas tās īstenot u. tml. Piemērojot praksē dažādas kriminālprocesa normas, tieši prakses darbiniekiem jābūt tiem, kas rūpīgi ievēro šo vienlīdzīguma idejas īstenošanu [19, 64].

Taisnīgas tiesas jēdziens ietver arī pušu līdzvērtīgu iespēju principu. Tas paredz, pirmkārt, visām procesā iesaistītajām pusēm iespēju izklāstīt lietas apstākļus un, otrkārt, liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar oponentu [18, 6]. Tomēr jāņem vērā, ka tas nenozīmē, ka atsevišķos gadījumos (vai atsevišķu kategoriju lietās) šādas priekšrocības nevarētu būt pamatotas [17, 135].

Procesuālās līdztiesības princips (*equality of arms*) ir būtisks tiesību uz taisnīgu tiesu elements un vienlaikus arī tiesiskās vienlīdzības principa īpaša izpausme, kas attiecināma uz visu kategoriju tiesai pakļautajām lietām. Tas noteic, ka lietas izskatīšanas procesā procesa dalībnieku tiesībām jābūt taisnīgi līdzsvarotām (*fair balance*), proti, katram ir jābūt nodrošinātam ar adekvātām iespējām izmantot procesuālos līdzekļus, neesot nepamatoti nostādītam nelabvēlīgākā stāvoklī kā citi procesa dalībnieki. No procesuālās līdztiesības principa tādējādi izriet valsts pienākums izveidot tādu lietu izskatīšanas procesuālo tiesisko regulējumu, kas to nodrošina [17, 134–135].

Risinot jautājumu par tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem, svarīgi ir novērtēt, vai ierobežojums atbilst visiem pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitātes testā ietvertajiem kritērijiem:

- 1) pamattiesību ierobežojumam ar likumu;
- 2) leģitīmajam mērķim;
- 3) samērīgumam [15, 10].

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Pamattiesību ierobežojums ar likumu. Izvērtējot pamattiesību ierobežojuma atbilstību Satversmei, vispirms jāpārbauda:

- 1) vai ierobežojums noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, t. i., vai likums ir pieņemts, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību;
- 2) vai likums ir izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām;
- 3) vai likums ir pietiekami skaidri formulēts, lai persona varētu izprast no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tā piemērošanas sekas;
- 4) vai likums nodrošina aizsardzību pret tā patvaļīgu piemērošanu (piemēram, sk. Satversmes tiesas 2009. gada 4. februāra spriedumu lietā Nr. 2008-12-01 *Par Komerclikuma 142. panta otrās daļas un 284. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam* 10.1. punktu [15]).

Domājams, pirmie divi punkti šaubas nerada. Kriminālprocesa likuma 629. panta piektajā daļā paredzētais ierobežojums noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, un likums ir pieņemts, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību, kā arī likums ir izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām.

Lietā *Medvedyev un citi pret Franciju* Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ja runa ir par to, vai ir ievērota prasība “likumā noteiktā kārtībā”, tad Konvencija būtībā atsauca uz nacionālo likumu un nosaka pienākumu ievērot nacionālā likuma materiālās un procesuālās normas [11].

Trešā punkta prasība, lai likums nodrošina aizsardzību pret tā patvaļīgu piemērošanu, var tikt īstenota, ņemot vērā pieņemtā lēmuma pārsūdzību. Satversmes tiesa akcentēja, ka procesa virzītājs, kas vienlaikus ir viena no procesa par noziedzīgi iegūtu mantu pusēm, kas turklāt joprojām turpina izmeklēt noziedzīgo nodarījumu, pieņemot lēmumu par iepazīšanos ar noziedzīgi iegūtas mantas lietas materiāliem, rada pamatotās šaubas par šā lēmuma objektivitāti un neatkarību, ja saskaņā ar taisnīgas tiesas principu šāds lēmums netiek pārvērtēts tiesā. Tikai procesā, kurā tiek nodrošināts pušu līdzvērtīgu iespēju princips, var nonākt līdz taisnīgam tiesas nolēmumam pēc būtības. Likumdevējam būtu jāparedz kārtība, kas nodrošinātu pušu līdzvērtīgu iespēju principu šajās lietās, paredzot tiesai iespēju pārbaudīt procesa virzītāja lēmumu par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem tiesiskumu un pamatotību, tādējādi nodrošinot personai efektīvu īpašuma tiesību aizsardzību. Tieši tiesa ir tas subjekts, kam, izskatot jautājumu pēc būtības, vienlaikus būtu jāveic ar mantu saistīto personu pamattiesību ievērošanas kontroles funkcija. Turklāt tiesa, izskatot lietu pēc būtības, jebkurā gadījumā iepazīstas ar visiem procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem [14]. Tādēļ KPL jāveic grozījumi, īstenojot Satversmes tiesas spriedumā noteikto. Jāņem vērā arī Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2014/42/ES par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā norādīto, ka attiecīgajai personai ir efektīva iespēja pārsūdzēt lietas apstākļus, tostarp konkrētus faktus un pieejamos pierādījumus, kuri ir pamatā tam, lai īpašumu uzskatītu par iegūtu no noziedzīgas darbības [4].

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Tomēr var piekrist konstitucionālās sūdzības iesniedzējai, ka normā nav paredzēti kritēriji, pēc kuriem procesa virzītājam jāvadās, lemjot par atļaujas iepazīties ar lietas materiāliem izsniegšanu. Saeima savā atbildē norāda, ka šādā situācijā likumdevējam nav nepieciešams un pat nav iespējams noteikt precīzus un detalizētus kritērijus procesa virzītāja lēmuma pieņemšanai.

Arī Satversmes tiesa savā spriedumā norāda, ka kritēriji, kas procesa virzītājam jāņem vērā, lemjot par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem, jau šobrīd pastāv tiesību sistēmā un, sistēmiski interpretējot tiesību normas, ir tieši piemērojami, tāpēc tos atkārtoti ietvert normatīvajā regulējumā nav nepieciešams [14].

Neapšaubāmi, var piekrist Satversmes tiesai. Tomēr jāatzīst, ka KPL nav ievērota vienveidība, jo dažos gadījumos šādi kritēriji likumā ir noteikti, piemēram, KPL 60.² panta trešās daļas 1. punktā noteikts, ka viena no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pamattiesībām kriminālprocesā ir iepazīties ar tiem lietas materiāliem, ar kuriem pamatots ierosinājums piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, *ciktāl šāda piekļuve neapdraud citu personu pamattiesības, sabiedrības intereses un netraucē kriminālprocesa mērķa sasniegšanu* [5]; KPL 231. pants, kurā reglamentēta iepazīšanās kārtība ar materiāliem (pārskatiem par speciālajām izmeklēšanas darbībām, kā arī ar tehniskajiem līdzekļiem fiksētiem materiāliem, par kuriem procesa virzītājs atzinis, ka tiem nav pierādījumu nozīmes kriminālprocesā), kas nav pievienoti krimināllietai. Šī panta trešajā daļā noteikts, ka izmeklēšanas tiesnesis izvērtē pieteikumu, ņemot vērā materiālu iespējamo nozīmi kriminālprocesā un pieļautos cilvēka tiesību ierobežojumus, un var liegt iespēju iepazīties ar nepievienotajiem materiāliem, *ja tas var būtiski apdraudēt kādas kriminālprocesā iesaistītās personas dzīvību, veselību vai ar likumu aizsargātās intereses vai ja tas aizskar tikai trešās personas privātās dzīves noslēpumu* [5] (autore izcēlumi). Skaidra un precīza tiesiskā regulējuma, konkrētu kritēriju neesamība procesā par noziedzīgi iegūtu mantu var izraisīt personu tiesību nepamatotus pārkāpumus normas piemērošanas praksē, liedzot personām iespēju uz pilnvērtīgu tiesisko aizsardzību. Turklāt process par noziedzīgi iegūtu mantu visbiežāk (faktiski – vienmēr) tiks pabeigts ātrāk nekā pamata kriminālprocess, tādējādi persona, kuras intereses attiecīgais process skar, var vispār netikt iepazīstināta ar materiāliem, kas ir pamatā mantas atzišanai par noziedzīgi iegūtu. Tātad izmeklēšanas noslēpuma sargāšana šajā gadījumā ir izvērtējama ar vislielāko rūpību.

Legitīmais mērķis. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka ikviena personas pamattiesību ierobežojuma pamatā jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs. Tātad ierobežojumam jābūt noteiktam svarīgu interešu – legītīmo mērķu – labad. Pamattiesību ierobežojumus iespējams attaisnot ar dažādiem apstākļiem. Likumdevējam parasti ir konkrēti mērķi, kurus tas vēlas sasniegt ar tiesību normā noteikto pamattiesību ierobežojumu. Lai kādi būtu likumdevēja nolūki, pamattiesību ierobežojumu tas var noteikt tikai gadījumā, ja ar to tiek sasniegts kāds no Satversmes 116. pantā minētajiem

legitīmajiem mērķiem. Proti, pamattiesības var ierobežot, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Šīs piecas konstitucionāla ranga vērtības ir tie legitīmie mērķi, kuru labad var notikt pamattiesību ierobežošana (sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009. gada 15. aprīļa spriedumu lietā Nr. 2008-36-01 [15]).

Kriminālprocesam raksturīga un būtiska pazīme ir ziņu iegūšana par faktiem, kas nepieciešamas taisnīgam krimināltiesisko attiecību noregulējumam, un to fiksēšana krimināllietas materiālos. Process par noziedzīgi iegūtu mantu plašā izpratnē ir kriminālprocesuāla darbība, proti, tāda darbība, kas reglamentēta KPL. Arī Augstākā tiesa norāda, ka to, kāda darbība uzskatāma par kriminālprocesuālu darbību, nosaka pats Kriminālprocesa likums, proti, kriminālprocesuāla darbība ir tāda darbība, kas tiek regulēta Kriminālprocesa likumā [12]. Jebkuras procesuālās darbības veikšanai jābūt pamatotai, vērstai uz konkrētā mērķa sasniegšanu. Citiem vārdiem sakot, procesuālās darbības pamats ir apstākļu kopums, kas liecina par to, ka konkrētās procesuālās darbības izdarīšana ir nepieciešama KPL mērķa sasniegšanai.

Kriminālprocesā ir vērojama tendence paplašināt kriminālprocesā iesaistīto personu iespējas iepazīties ar krimināllietas materiāliem, lai īstenotu savas tiesības un brīvības. Tā ir ne tikai tradicionālā iepazīšanās ar krimināllietas materiāliem, pabeidzot pirmstiesas procesu, bet arī saņemot dažādu dokumentu kopijas, piemēram, kratīšanas lēmuma un protokola kopijas (KPL 181. un 185. pants); pirms pieņemt lēmumu piemērot par drošības līdzekli, kurš saistīts ar brīvības atņemšanu, procesa virzītājs izsniedz personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ierosinājuma kopiju, kurā norādīts konkrētā drošības līdzekļa izvēles pamatojums ar konkrētiem, uz lietas materiāliem balstītiem apsvērumiem (KPL 246. pants); aizstāvim ir tiesības KPL 83. panta pirmajā daļā minētajos obligātās aizstāvības gadījumos iepazīties ar visiem lietas materiāliem no apsūdzības izsniegšanas brīža un saņemt šo materiālu kopijas (KPL 86. pants); protokola kopiju par aresta uzlikšanu mantai izsniedz pret parakstu personai, pie kuras izdarīta mantas aprakste, vai vienam no šīs personas pilngadīgajiem ģimenes locekļiem, bet, ja to nav klāt, – tās vietējās pašvaldības pārstāvim, kuras administratīvajā teritorijā mantai uzlikts arests (KPL 363. pants).

Taču iepazīšanās ar krimināllietas materiāliem konkurē ar izmeklēšanas noslēpumu pirmstiesas kriminālprocesā. Visi krimināllietas materiāli nav atzīstami par izmeklēšanas noslēpumu, tomēr kriminālprocesa intereses prasa saglabāt noteiktu pirmstiesas procesā iegūtu ziņu par faktiem konfidencialitāti.

Kriminālprocesa likumā tiek izmantots jēdziens “izmeklēšanas noslēpums”, tas atspoguļots vairākos KPL pantos:

- 1) 219. panta (Automatizētās datu apstrādes sistēmā esošo datu kontrole) trešajā daļā – procesa virzītājs var aizliegt šai personai citu darbību veikšanu ar kontrolei pakļautajiem datiem, kā arī brīdina šo personu par izmeklēšanas noslēpuma neizpaušanu;

*Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu*

- 2) 234. panta (Krimināllietai nepievienotajos materiālos ietvertās informācijas aizsardzības pasākumi) pirmajā daļā – speciālās izmeklēšanas darbības veikšanas metodes, paņēmieni un līdzekļi, kā arī tās rezultātā iegūtās ziņas, kurām nav pierādījumu nozīmes kriminālprocesā, kurā šī darbība veikta, vai kuru izmantošana citā kriminālprocesā nav atļauta, vai kuras nav nepieciešamas sabiedrības drošības tūlītēja būtiska apdraudējuma novēršanai, ir valsts vai izmeklēšanas noslēpums, un personas par to izpaušanu atbild Krimināllikumā noteiktajā kārtībā;
- 3) 375. panta (Iepazīšanās ar krimināllietas materiāliem) pirmajā daļā – kriminālprocesa laikā krimināllietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums un ar tiem drīkst iepazīties amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, kā arī personas, kurām minētās amatpersonas attiecīgos materiālus uzrāda šajā likumā paredzētajā kārtībā;
- 4) 629. panta (Tiesas process par noziedzīgi iegūtu mantu) piektajā daļā – procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, un ar tiem drīkst iepazīties procesa virzītājs, prokurors un tiesa, kas izskata šo lietu. Šā likuma 628. pantā minētās personas ar lietā esošiem materiāliem var iepazīties ar procesa virzītāja atļauju un viņa noteiktajā apjomā.

Process par noziedzīgi iegūtu mantu skatāms kontekstā ar Kriminālprocesa likuma 1. pantā noteikto mērķi – efektīvu krimināllikuma normu piemērošanu un taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Tādēļ rūpīgi jāizvērtē, vai konkrēts personu ierobežojošs procesuāls pasākums tiešām ir nepieciešams un vai tā piemērošana vispār vai noteiktā pakāpē ir uzskatāma par tiesiski attaisnojamu iejaukšanos personas darbībā. Jāatzīst, ka personu tiesības iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem nav absolūtas, un tās var tikt ierobežotas ar lēģitīmu mērķi neapdraudēt citu personu pamattiesības, sabiedrības intereses un netraucēt kriminālprocesa mērķa sasniegšanu. Šāds secinājums balstīts uz to, ka ziņas par faktiem, kuras ir procesa virzītāju rīcībā, objektīvi izraisa to personu interesi, kuras var pretdarboties kriminālprocesa interesēm. (Ar pretdarbošanos jāsaprot ne tikai dažādi noziedzīgā nodarījuma slēpšanas veidi un formas, bet tā jātulko plašāk, ar pretdarbošanos saprotot jebkuru personu apzinātu darbību ar mērķi kavēt kriminālprocesu un tā mērķa sasniegšanu.) Krimināllietas materiāli var saturēt informāciju, kas tieši vai netieši saistīta ar dažādu noslēpumu aizsardzību (personas privātās dzīves noslēpumu, valsts noslēpumu, komercnoslēpumu, izmeklēšanas noslēpumu u. c.), un tās neatļauta izplatīšana var pārkāpt kriminālprocesā iesaistīto un citu personu tiesības. Nepamatota pirmstiesas procesa datu izpaušana var nopietni sarežģīt arī kriminālprocesa, no kura izdalīti materiāli par noziedzīgi iegūtu mantu, izmeklēšanu, tās dēļ var zaudēt kriminālprocesā iegūtos pierādījumus, radīt apstākļus pierādījumu iespējamai iznīcināšanai, prettiesiski ietekmēt liecinošās personas, ļaut personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, izvairīties no pirmstiesas procesa un tiesas, vai citādi pretdarboties kriminālprocesam.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Lietā *Svipsta pret Latviju*, lietā *Miķelsons pret Latviju*, kā arī *Garcia Alva vs. Germany, Lietzow vs. Germany* [9, 10, 7, 8] u. c. lietās Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi krimināllietu efektīvas izmeklēšanas nepieciešamību, kas attaisnotu to, ka daļa no izmeklēšanas gaitā savāktās informācijas ir konfidenciāla un netiek izpausta, lai apsūdzētie nevarētu mainīt pierādījumus un traucēt likuma piemērošanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka šo legītīmo mērķi tomēr nedrīkst īstenot uz būtiska personas tiesību ierobežojuma rēķina. Vērtējot šo aspektu, jāmin KPL 628. pants, kurā *expressis verbis* noteikts procesa virzītāja pienākums izsniegt attiecīgajai personai – aizdomās turētajam vai apsūdzētajam un personai, pie kuras manta tika izņemta vai tai tika uzlikts arests, ja šādas personas attiecīgajā kriminālprocesā ir, vai arī citai personai, kurai ir tiesības uz konkrēto mantu – lēmuma kopiju par to, ka nolemts uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu.

Lēmumā procesa virzītājam jānorāda:

- 1) ziņas par faktiem, kas pamato mantas saistību ar noziedzīgu nodarījumu vai mantas noziedzīgo izcelsmi, kā arī to, kādi materiāli no izmeklēšanā esošās krimināllietas par noziedzīgu nodarījumu tiek izdalīti lietā par noziedzīgi iegūtu mantu;
- 2) kuras personas ir saistītas ar konkrēto mantu;
- 3) kādu rīcību ar noziedzīgi iegūtu mantu viņš ierosina (KPL 627. panta otrā daļa).

Tādējādi likumā paredzētas noteiktu personas tiesības saņemt informāciju par procesu par noziedzīgi iegūtu mantu noteiktā formā, proti, saņemt attiecīgā lēmuma kopiju bez īpaša pieprasījuma, turklāt tas notiek nekavējoties pēc lēmuma pieņemšanas. Līdz ar to apstrīdētā norma ļauj legītīmo mērķi īstenot vienlaikus ar kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesībām, jo paredz personai tiesības saņemt procesa virzītāja lēmuma kopiju, tādējādi saņemot informāciju arī par to, kādi materiāli no izmeklēšanā esošās krimināllietas par noziedzīgu nodarījumu tiek izdalīti lietā par noziedzīgi iegūtu mantu.

Samērīgums. Vērtējot samērīgumu, jānorāda, ka process par noziedzīgi iegūtu mantu tiek uzsākts savlaicīgas atrisināšanas un procesa ekonomijas interesēs, ja tam piekriņt uzraugošais prokurors. Procesā virzītājam ir tiesības pirmstiesas kriminālprocesā izdalīt no krimināllietas materiālus par noziedzīgi iegūtu mantu un uzsākt procesu tikai tajā gadījumā, ja pastāv šādi nosacījumi:

- 1) pierādījumu kopums dod pamatu uzskatīt, ka mantai, kura izņemta vai kurai uzlikts arests, ir noziedzīga izcelsme vai saistība ar noziedzīgu nodarījumu;
- 2) objektīvu iemeslu dēļ krimināllietas nodošana tiesai tuvākajā laikā (saprātīgā laika periodā) nav iespējama vai var radīt būtiskus neattaisnotus izdevumus.

Tas nozīmē, ka pamata process ir tikai pirmstiesas procesa stadijā (pirmstiesas izmeklēšanā vai kriminālvajāšanā), līdz ar to apstrīdētajā normā paredzētais ierobežojums tiek vērsts uz noziedzīgo nodarījumu efektīvu izmeklēšanu un citu personu tiesību aizsardzību, ar apstrīdēto normu var sasniegt ierobežojuma legītīmo mērķi.

*Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu*

Turklāt katram no procesiem ir atšķirīgi mērķi.

Vienā gadījumā kriminālprocesā jānoskaidro:

- 1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums;
- 2) persona, kura saucama pie kriminālatbildības;
- 3) vai ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai, pabeigšanai vai virzīšanai uz tiesu (KPL 384. pants).

Tātad kriminālprocesā jāizlemj jautājums par personas vainas konstatāciju noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.

Savukārt procesā par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu tiesas uzdevums nav lemt jautājumu par personas vainu, bet par to, vai manta ir saistīta ar noziedzīgu nodarījumu, vai mantas izcelsme ir noziedzīga u. tml. atbilstoši KPL 630. pantā noteiktajam. Procesā par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu netiek risināts apsūdzības pamatotības jautājums. Turklāt procesa virzītājs (ja tas ir izmeklētājs – ar prokurora piekrišanu), kurš pieņem lēmumu uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu, pats neizlemj jautājumu pēc būtības, bet lēmumu un tam pievienotos materiālus nosūta rajona (pilsētas) tiesai. Tiesas sēdē tiek uzklauts procesa virzītājs, prokurors, pārējās uzaicinātās un ieradušās personas, viņu pārstāvji vai aizstāvji. Tiesas sēdē, nodrošinot procesuālo pilnvaru līdzvērtības principu, tiesas procesā iesaistītajām personām ir vienādas tiesības pieteikt noraidījumus vai lūgumus, iesniegt pierādījumus, iesniegt tiesai rakstveida paskaidrojumus, kā arī piedalīties tiesas procesa gaitā radušos citu jautājumu izskatīšanā.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Kriminālprocesa likuma 629. panta piektā daļa neparedz kategorisku aizliegumu iepazīstināt personu ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu materiāliem.
2. Izmeklēšanas noslēpuma saglabāšana un ievērošana procesā par noziedzīgi iegūtu mantu ir nepieciešama, lai nodrošinātu pamata kriminālprocesa norisi, kas ļautu sasniegt KPL mērķi, t. i., noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Skatot šo jautājumu, jāvērtē, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.
3. Kritēriju noteikšanā, lemjot jautājumu par iepazīšanos ar lietas materiāliem, jābūt vienveidībai. Tās nodrošināšanai saskatāmi divi risinājumi:
 - 1) KPL 629. panta piektā daļa jāpapildina ar konkrētiem kritērijiem, kas jāņem vērā, izlemjot jautājumu, ļaut vai neļaut iepazīties ar procesa materiāliem;
 - 2) šādus kritērijus neparedzēt arī citās KPL normās, bet atstāt to tiesību normu interpretācijai, balstoties uz kriminālprocesa pamatprincipiem.
4. Ņemot vērā Satversmes tiesas spriedumu, jāveic grozījumi KPL, ciktāl tiesa nevar pārvērtēt procesa virzītāja lēmumu par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem tiesiskumu un pamatotību.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Secret of Investigation in Proceedings Regarding Criminally Acquired Property

Abstract

The article analyses the issue of investigative secrecy merits in the process of criminally acquired property. The author concludes that the Criminal Procedure Law does not introduce a categorical ban for people to get acquainted with the materials of the process of criminally acquired property. However, investigative secrecy and respect for the process of criminally acquired property is required to ensure the basic criminal conduct that would result in the Criminal Procedure Law objective, namely to determine the order of criminal procedure that ensures the effective application of the norms of the Criminal Law and the fair regulation of criminal legal relations without unjustified intervention in the life of a person. When viewing this issue, it is needed to assess whether the benefit gained by the society is greater than the damage caused to the rights of an individual and legal interests.

The author believes that the setting of the criteria in deciding the question of access to the file must be done in uniformity.

Keywords: secret of investigation, criminally acquired property, proceedings.

Izmantotie avoti un literatūra

Tiesību akti

1. ANO Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Parakstīts 1966. gada 16. decembrī. *Latvijas Vēstnesis*. 61(2826), 23.04.2003.
2. ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. *LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts*. Iegūts no: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm> [sk. 24.05.2017.].
3. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144, 13.06.1997.
4. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/42/ES (2014. gada 3. aprīlis) par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā. *ES Oficiālais Vēstnesis*. L 127, 29.04.2014.
5. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005.
6. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemta 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.

Tiesu prakse

7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 13. februāra spriedums lietā *Garcia Alva vs. Germany*, iesniegums Nr. 23541/94.
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 13. februāra sprieduma lietā *Lietzow vs. Germany*, iesniegums Nr. 24479/94.
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 9. marta sprieduma lietā *Svipsta vs. Latvia*, iesniegums Nr. 66820/01.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 3. novembra spriedums lietā *Miķelsons vs. Latvija*, iesniegums Nr. 46413/10.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 29. marta Lielās palātas spriedums lietā *Medvedyev un citi pret Franciju*, iesniegums Nr. 3394/03.
12. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 21. maija lēmums, lieta Nr. SKA-528/2010.
13. Satversmes tiesas lēmums par lietas ierosināšanu lietā Nr. 2016-13-01, 2017. gada 10. aprīlis. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/04/2017-10-01_Lemums_ierosinasana.pdf [sk. 18.05.2017.].
14. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2016-13-01, 2017. gada 23. maijs. Pieņemts 23.05.2017. *Latvijas Vēstnesis*. 102(5929), 25.05.2017.

Literatūra

15. Balodis, K. Pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitātes izvērtēšana Satversmes tiesā. *Jurista Vārds*. 21(924), 24.05.2016.
16. Kommentarii k Konvencii o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod i praktike ee primeneniia. (Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения.) Iegūts no: <http://www.hri.ru/docs/?content=doc&id=371> [sk. 24.05.2017.].
17. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
18. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Council of Europe, 1996.
19. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. No: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.